

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРО НЕБЕЗПЕКУ

Україна нарешті проходить через вкрай необхідну і безпрецедентну за глибиною трансформацію. Втім, безпрецедентними є і загрози, що загострилися останнім часом. Аби не застрягнути в найнижчій точці, аби вистояти, ми публікуємо цей текст.

В українському суспільстві залишається низький рівень довіри до інституцій, в першу чергу державних. Держава продовжує сприйматися як ключовий опонент та загроза для пересічної людини. Високий рівень тривоги у суспільстві посилений новими загрозами через війну та, особливо, невизначеність процесу трансформації. Уявлення про достатній запас міцності та ресурсів можуть бути суттєво перебільшені.

Стає помітним зростання дистанції між позиціями активної меншості та патерналістськи налаштованою частиною суспільства. Серед активної частини суспільства також є розбіжності щодо як глибини, так і щодо вектору змін.

Така ситуація виснажлива для суспільства і підважує перспективу успіху України як держави, зростає ризик підвищення запиту на патерналізм. Політична відповідь на нього у вигляді популізму не здатна дати рішення, оскільки пропонує перерозподіл існуючих ресурсів — як гру з нульовою сумою — а не створення нової доданої вартості. У кінцевому результаті популізм веде до поглиблення соціальної нерівності, фіксує анклав бідності та відсталості.

Ми переживаємо зміни практично у усіх сферах життя країни. Такі системні зміни, як правило, супроводжуються тимчасовим погіршенням ситуації, доки нова система не стане домінувати. Відхід від реформ на цьому етапі несе загрозу застрягання на найнижчій точці. Це означатиме тривале закріплення України серед бідніших країн світу, деградацію людського та інших капіталів, ослаблення — в тому числі — і безпекових функцій держави.

Цілком імовірно, що зима 2015/16 року стане черговим стратегічним переломним моментом, точкою біфуркації, проходження якої не гарантує можливості розвитку, але непроходження — гарантує стагнацію. Це момент істини для всіх — суспільства, активістів, політиків, бізнесу, церкви, які мають уникнути спокуси спекуляції на страхах та упередженнях.

Витримка, віра у власні та спільні сили і взаємопідтримка у суспільстві — ключові складові, яких зараз бракує, але вони необхідні для того, аби вистояти.

Побудова довіри до суспільних і державних інститутів допоможе водночас перебути кризу і стати на шлях розвитку.

Суспільство повинне довіряти державі як легальному інструменту втілення змін, держава повинна довіряти суспільству як суб'єкту цих змін. Заохочення практики виправданої довіри і знеохочення практики зраженої довіри мають стати засадами суспільних відносин взагалі і державної служби зокрема. Домінуюча роль держави, яка вписується в патерналістські очікування, станом на цей момент скорше сприяє консервації стану справ, а не змінам.

Функції державного апарату можуть бути скорочені за рахунок зменшення втручання держави, передачі повноважень на місцевий рівень, а також в громадський, в деяких випадках і у приватний сектор. Засадничою є ефективність управління, а не тотальний контроль адміністративно-командного типу. Низькі зарплати в державному секторі дебілізують систему державного управління. Вища винагорода має бути пов'язана з вищими кваліфікаційними вимогами, більшою конкуренцією і — важливо — більшою підзвітністю і відповідальністю.

Поки в країні все ще зберігається суспільний договір корупційного консенсусу як основа системи обмеженого доступу. Активна частина суспільства демонструє запит на новий суспільний договір, але він не набере сили, доки не почнеться зустрічний рух з боку традиційних еліт.

У суспільствах обмеженого доступу злом є, власне, обмежений доступ. Спричинена ним корупція — здирництво, змова, розкрадання — є наслідком. За таких умов суспільство використовує інші види корупції, наприклад, понаднормову винагороду чи віддячування, як інструмент захисту від несправедливості чи неспроможності держави. В умовах такого корупційного консенсусу, популізм вихолощує боротьбу з корупцією і зводить її в кращому випадку до боротьби з корупціонерами, а не з самою системою обмеженого доступу. Боротьба з низовою корупцією без одночасного запровадження нових, справедливіших правил посилює рівень тривоги в уже травматизованому суспільстві та посилює спротив усій трансформації. У сфері боротьби з корупцією, як і в інших сферах, деконструкція старої системи повинна відбуватися у послідовності згори-вниз, а запровадження нової — знизу-догори. Попри певні переваги інклюзивної політичної культури в Україні вона ставить під загрозу досягнення демократичних перетворень.

Несталість розвитку країн Центральної та Південної Європи вчить нас, що зміни, пов'язані з втратою владних привілеїв повинні бути блискавичними, щоб еліти змінювались, а не адаптовувались. Натомість зміни, що зачіпають пересічних громадян мають бути поступовими та добре поясненими, даючи достатньо можливостей для пристосування, не підвищуючи рівень загроженості. Важливим механізмом адаптації пасивної частини суспільства до змін за новим суспільним договором мала б стати підтримка та допомога цій

частині суспільства коштом всього суспільства в обмін на неблокування процесу реформ.

В Україні наразі є консенсус щодо європейського шляху розвитку, але бракує розуміння, що це означає справедливість щодо можливостей, а не результату. Ми не обійдемося без переходу до верховенства права. Цей перехід обтяжений страхом і тривогою суспільства. Кроком до верховенства права як інструменту забезпечення справедливості в суспільстві мусить стати оформлення нового суспільного договору, а не певної політичної домовленості в конституції України. Цю дискусію ми вважаємо головною станом на цей момент.